

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie roli UE i jej stosunków z Azją Środkową oraz udziału społeczeństwa obywatelskiego

(2011/C 248/08)

Sprawozdawca: **Jonathan PEEL**

Na sesji plenarnej w dniach 15–16 września 2010 r. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny postanowił, zgodnie z art. 29 ust. 2 regulaminu wewnętrznego, sporządzić opinię z inicjatywy własnej w sprawie *roli UE i jej stosunków z Azją Środkową oraz udziału społeczeństwa obywatelskiego*.

Sekcja Stosunków Zewnętrznych, której powierzono przygotowanie prac Komitetu w tej sprawie, przyjęła swoją opinię 25 maja 2011 r.

Na 472. sesji plenarnej w dniach 15–16 czerwca 2011 r. (posiedzenie z 16 czerwca) Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny stosunkiem głosów 112 do 5 – 12 osób wstrzymało się od głosu – przyjął następującą opinię:

1. Wnioski i zalecenia

1.1 W przeciwieństwie do Europy pomiędzy pięcioma państwami Azji Środkowej nie ma poczucia regionalnej wspólnoty. Komitet wzywa Komisję i inne instytucje UE do kontynuacji pracy na rzecz pogłębienia poczucia regionalnej tożsamości i integracji, zachęcania każdego z zainteresowanych państw do ściślejszej współpracy z sąsiadami, do zminimalizowania problemów etnicznych i rozwiązania kwestii dotyczących obszarów przygranicznych, a także do otwarcia drogi ku większemu i bardziej zrównoważonemu rozwojowi gospodarczemu i społecznemu.

1.1.1 Komitet jest przekonany, że istnieje zdecydowana potrzeba stworzenia wszechstronnej, spójnej i skoordynowanej strategii UE na rzecz rozwoju i budowy skutecznego kontaktu pomiędzy społeczeństwami obywatelskimi UE i Azji Środkowej. Obecnie ten kontakt jest bardzo niewielki. Na początek potrzebny jest dużo wyższy poziom reprezentacji dyplomatycznej UE.

1.1.2 Istotne jest jak największe wykorzystanie wszelkiej fachowej wiedzy dostępnej w instytucjach UE, zwłaszcza w duchu art. 11 Traktatu z Lizbony, dlatego wzywamy ESDZ do włączenia Komitetu w działania, gdy tylko to możliwe, zwłaszcza w rozwijanie zdolności, w oparciu o nasze doświadczenie zdobyte w innych miejscach (np. na Bałkanach, w Ameryce Łacińskiej).

1.1.3 Dlatego zalecamy opracowanie przez ESDZ formalnego mechanizmu uwzględniającego EKES, po pierwsze w celu umożliwienia jaśniejszego określenia istniejących głównych podmiotów społeczeństwa obywatelskiego w każdym z omawianych państw, w tym faktycznie niezależnych partnerów biznesowych i związków zawodowych, a po drugie w celu ułatwienia odnajdywania nowych, pojawiających się organizacji społeczeństwa obywatelskiego i wspierania ich rozwoju. Aby zadbać o osiągnięcie tych celów, Azję Środkową powinna odwiedzić niewielka delegacja EKES-u.

1.1.4 Komitet zdecydowanie popiera dobrze zorganizowany proces dialogu UE na temat praw człowieka, jako wczesny pozytywny wynik strategii UE dla Azji Środkowej, ale wyraża głębokie rozczarowanie tym, że jak dotąd nie został włączony w ten proces. Naprawienie tej sytuacji jest najwyższym priorytetem.

1.1.5 Wysiłki w celu budowania znacznie bliższego kontaktu między ludźmi muszą uwzględniać głębsze kontakty pomiędzy młodzieżą i powiązania w zakresie edukacji, ponieważ większość mieszkańców ma poniżej 25 lat, a także szybsze zwiększenie wykorzystania programu Erasmus Mundus przez obie strony. Powinno to polegać między innymi na ułatwieniu uzyskania wiz do celów edukacyjnych, zwolnieniu zczesnego dla najbardziej utalentowanych studentów i uczniów z Azji Środkowej, promocji podręczników do nauki języka angielskiego, organizacji szkół letnich i partnerstwie na poziomie wyższych uczelni i szkół średnich.

1.2 Ściśle związana z promowaniem większego zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego jest szerszej zakrojona problematyka praw człowieka. Jest to kluczowa dziedzina, w której Europa wciąż może oferować i skutecznie oferuje pomoc państwom Azji Środkowej, w miarę jak kontynuują one swój niezależny rozwój. To, na czym rzeczywiście należy się skupić, zależy jednak od negocjacji i wrażliwości kulturowej. Mimo powtarzających się problemów każde z pięciu zainteresowanych państw ratyfikowało 8 głównych konwencji MOP (z dwoma wyjątkami, opisanymi w pkt 5.4.1). Odkrycie, jak i gdzie Europa może pomóc Azji Środkowej w wypełnieniu tych i innych zobowiązań, to praktyczny sposób na budowanie wzajemnego zaufania.

1.2.1 Komitet również zdecydowanie popiera kroki w kierunku zawarcia umów handlowych z każdym z tych pięciu państw. Podobnie jak w przypadku innych umów handlowych podpisanych niedawno przez UE, zalecalibyśmy w tym kontekście wprowadzenie w każdym z tych przypadków forum społeczeństwa obywatelskiego uwzględniającego zrównoważony rozwój, również w celu umożliwienia Komitetowi podzielenia się jego doświadczeniem.

1.3 Szczególnie istotne są powiązane ze sobą, ale bardzo trudne, kwestie bezpieczeństwa żywnościowego, bezpieczeństwa dostaw wody i energii. Zalecamy, by UE odgrywała większą rolę w zachęcaniu zainteresowanych pięciu państw do wspólnej pracy nad całościowym rozwiązywaniem tych poważnych problemów. Komisja musi wyjaśnić, jak dalece są one ze sobą wzajemnie powiązane. Zarówno w zakresie bezpieczeństwa dostaw wody, jak i bezpieczeństwa żywnościowego Europa ma dobre doświadczenia w pomaganiu innym państwom i doświadczenia te należy tutaj w pełni wykorzystać do budowania głębszego zaufania.

1.4 Jak wskazano wcześniej, Komitet zaleca ⁽¹⁾, by do przyszłych negocjacji handlowych Komisja wykorzystwała 27 konwencji wymienionych w systemie GSP Plus jako podstawę rozwoju szerzej zakrojonego, niezwiązanego z energią handlu z Azją Środkową, wraz ze stosownymi środkami pomocy technicznej w sferze handlu.

1.5 Komitet zaleca, by rozwój stosunków pomiędzy UE a Azją Środkową był ściśle i wzajemnie skoordynowany ze współpracą UE z Rosją, Chinami i Turcją, ale nie z Iranem, dopóki pozostają w mocy sankcje przeciwko niemu.

1.6 Państwa Azji Środkowej dysponują znacznymi potencjalnymi rezerwami energetycznymi, które oferują Europie dodatkowe i uzupełniające (w przeciwieństwie do alternatywnych) źródła energii, choć wiążą się z tym skomplikowane kwestie tranzytu i transportu. Ważne jest, by zdolność utrzymania takich powiązań wynikała z przyczyn praktycznych i ekonomicznych.

1.7 Azja Środkowa nie powinna być stacją końcową europejskich połączeń tranzytowych/transportowych; powinna być raczej postrzegana jako przystanek na drodze do Chin i dalej. Proponowane korytarze transportowe UE i Chin muszą być skoordynowane. Należy rozwinąć dawny „jedwabny szlak” jako ważny szlak handlowy i energetyczny.

2. Wprowadzenie

2.1 Mimo że Kazachstan jest dziewiątym największym krajem na świecie pod względem powierzchni, wszystkich pięć krajów Azji Środkowej (Kazachstan, Kirgistan, Uzbekistan, Turkmenistan i Tadżykistan) ma łącznie tylko około 61 mln mieszkańców – tyle samo co np. Wielka Brytania, Francja czy Włochy.

2.2 Istotne jest uświadomienie sobie, że są to praktycznie nowe kraje, które wciąż jeszcze się kształtują. Mimo że są niepodległe i w pełni uznawane, ich powstanie było wynikiem rozpadu ZSRR. W żadnym z nich nie było żadnego znaczącego „ruchu wyzwolenia narodowego”. W każdym z nich poprzednia radziecka elita polityczna przejęła władzę jako nowa niezależna elita. Ta wspólna historia jest jednak pozytywnym argumentem na rzecz spójności regionalnej, która obecnie jest niewielka i daleka od wymiaru spójności w Europie, którą to koncepcję UE zaczyna tu promować.

2.3 Co więcej, państwa te działają w granicach, których nie wybrały same i które nie są oparte na granicach naturalnych. Zostały określone przez innych, ukształtowane jako części składowe ZSRR, co z kolei spowodowało konflikty etniczne, ostatnio obserwowane w Kirgistanie, w którym prześladowano mniejszość uzbecką. To daje EU ogromną możliwość wykorzystania jej doświadczenia w pomocy w rozwiązywaniu napięć na tle narodowym.

2.4 Państwa regionu odziedziczyły także po swojej przeszłości gospodarki planowe – modele wygodne do utrzymania dla obecnych elit rządzących. Tę ukrytą sklerozę skomplikowało jeszcze odrodzenie się dawnych międzynarodowych rywalizacji strategicznych (zwłaszcza z powodu położenia w pobliżu Afganistanu i Iranu), które zasadniczo zyskały obecnie także wymiar gospodarczy z powodu odkrycia naturalnych źródeł energii, zwłaszcza ropy i gazu, szczególnie gazu w Turkmenistanie, w nieokreślonej jak dotąd ilości.

2.4.1 Byliśmy już świadkami pojawienia się pytań dotyczących dziedziczenia władzy w tym regionie (tj. w Kazachstanie). Dawną radziecką nomenklaturę można dziś raczej opisać jako nomenklaturę klanową/rodzinną. Tu także popieranie i promowanie bardziej neutralnej służby cywilnej jest potencjalnym obszarem działania UE w zakresie pomocy w ramach programów dotyczących społeczeństwa obywatelskiego i sprawowania rządów.

2.5 Zanim w dziewiętnastym wieku Azja Środkowa dostała się pod rządy Rosji, obejmowała ona archipelag całkowicie niezależnych muzułmańskich chanatów i emiratów o egzotycznych nazwach, takich jak Buchara i Chiwa, oddalonych jednak od siebie ze względu na otaczające je rozległe tereny pustynne. Tamerlan zbudował swoje ogromne imperium w oparciu o Samarkandę; mieszkańcy tych terenów są również częściowo potomkami żołnierzy armii Dżyngis-chana i Złotej Ordy. Warta uwagi jest także silna tradycja naukowa na tych terenach, zwłaszcza w dziedzinie astronomii, od czasów założenia obserwatorium przez wnuka Tamerlana Uluga Bega w latach dwudziestych XV wieku. Kazachstan jest dziś nadal mocno zaangażowany w program kosmiczny.

3. Nowa Wielka Gra?

3.1 Mimo niegościnnego położenia Azja Środkowa, jak już wspomniano, zyskała duże znaczenie strategiczne. Podobnie jak w dziewiętnastym wieku, w czasach Wielkiej Gry (kiedy była sceną rywalizacji pomiędzy Brytyjczykami a Rosjanami), dziś znów jest prawdopodobnie – obok Azji Wschodniej – głównym obszarem na świecie, na którym może dojść do zderzenia tak wielu istotnych interesów.

3.2 Ze względu na rosyjską dominację przez ponad stulecie teren ten nadal pozostaje pod bardzo silnymi wpływami **rosyjskimi**. Rosyjski jest wspólnym językiem tych krajów, istnieją wciąż silne więzy gospodarcze, a Rosja uważa, że w naturalny sposób teren ten należy do jej strefy wpływów. W 2010 r. Kazachstan zawarł unię celną z Rosją (i Białorusią), a pozostałe państwa także wykazały zainteresowanie takim rozwiązaniem. Byłby to problem dla Kirgistanu, jako jedynego członka WTO. Uzbekistan i Turkmenistan są jednak znacznie bardziej ostrożne niż inne kraje w odbudowywaniu więzów z Rosją.

3.3 **Chiny** również mocno się angażują w rozwój regionu, co znajduje formalny wyraz w ich członkostwie w Szanghajskiej Organizacji Współpracy (do której należą także Rosja i Iran). Chiny mają strategiczne interesy energetyczne – w 2010 r. w rekordowym czasie uruchomiły gazociąg z Turkmenistanu

⁽¹⁾ Dz.U. C 211 z 19.8.2008, s. 82.

przez Uzbekistan i Kazachstan, który ma być w pełni podłączony do ich wewnętrznej sieci energetycznej. Chiny są również żywo zainteresowane budową strategicznych korytarzy kolejowych i drogowych przez Azję Środkową na zachód, ale jak dotąd nie ma mowy o połączeniu ich z europejskimi korytarzami transportowymi na wschód. Należy to naprawić. Dawny „jedwabny szlak”, należący już do atrakcji turystycznych, można także korzystnie rozwinąć jako ważny szlak handlowy i energetyczny.

3.4 Iran i Afganistan są zaangażowane bardzo głęboko jako bliscy sąsiedzi, posługujący się odmianą języka perskiego, jak Tadżykistan, i z niedawną przeszłością islamskiego fundamentalizmu. Zapał religijny jest obecnie ściśle kontrolowany w każdym z państw Azji Środkowej, ale wciąż rośnie. Rewolty muzułmańskie były jednym z czynników wojny domowej w Tadżykistanie w latach dziewięćdziesiątych XX w. Dla Iranu, na który nałożono sankcje w związku z problemami nuklearnymi, powiązania z Turkmenistanem są szczególnie ważne, również ze względu na budowę nowego strategicznego gazoociągu. Rosnącym problemem jest handel narkotykami pochodzącymi z Afganistanu, ale jest to w większym stopniu problem krajów docelowych na Zachodzie. Oprócz nakłaniania ubogich i przekupnych urzędników miejscowych do ukrócenia handlu narkotykami, częścią rozwiązania tego problemu, musi być również okiełznanie nielegalnego rynku w Europie (i USA).

3.5 **Turcja** także ma duże wpływy na tym terenie, zwłaszcza że wszystkie tutejsze narodowości poza Tadżykami to ludy tureckie posługujące się pokrewnymi językami. Turcja zaangażowała się głęboko w sprawy regionu tuż po rozpadzie Związku Radzieckiego, po początkowych komplikacjach jej głos znów zyskuje na znaczeniu. Turcja również będzie kluczowym partnerem w budowie rurociągowych energetycznych na zachód.

3.6 **USA** są również mocno zaangażowane w sprawy regionu, zwłaszcza ze względu na wojnę w Afganistanie.

3.7 Wszystko to każe postawić pytanie, jak dalece powinna się zaangażować **UE**, przy czym należy zauważyć, że żadne z państw członkowskich UE nie ma tam żadnego dziedzictwa kolonialnego. Na potrzeby Europy należy spojrzeć w perspektywie długofalowej, w pełni uwzględniając rozległe powiązania UE.

3.7.1 Unia już prowadzi ważne negocjacje z Rosją i Chinami, z którymi łączy ją partnerstwo strategiczne. Toczą się rozmowy o przystąpieniu Turcji do UE, mimo że postępy są bardzo powolne. Niemniej jednak pozostaje wrażenie, że relacje UE z państwami Azji Środkowej rozwijają się zupełnie niezależnie od pozostałych krajów. Nie ma to sensu. Rozwój stosunków pomiędzy UE a Azją Środkową musi być ściśle i wzajemnie skoordynowany z zaangażowaniem UE w stosunki z Rosją, Chinami i Turcją. Podobnie nasze stosunki z Azją Środkową nie powinny się rozwijać w sposób, który mógłby zagrozić naszym stosunkom strategicznym z którymkolwiek z tych kluczowych partnerów. Dopóki przeciwko Iranowi stosowane są sankcje, byłoby za wcześnie uwzględniać ten kraj, ale należy poddawać stałej kontroli zależności pomiędzy Iranem a Azją Środkową.

4. Zaangażowanie UE w sprawy Azji Środkowej

4.1 W lipcu 2007 r. Unia wdrożyła swoją własną strategię wobec Azji Środkowej, zapoczątkowaną przez prezydenturę niemiecką. Ma ona raczej paternalistyczny wydźwięk, a wciąż bardzo mało intensywna współpraca handlowa musi się jeszcze rozwinąć. Poza Kazachstanem, który w 2009 r. (podobnie jak w 2007 r.) odpowiadał za 0,9 % przywozu z UE i 0,5 % wywozu do UE, żaden z krajów nie przekroczył 0,1 % wartości handlu z UE. Mimo tych statystyk Unia Europejska pozostaje dużym partnerem handlowym dla każdego z tych państw, zwłaszcza dla Kazachstanu, dla którego jest większym partnerem handlowym pod względem obrotu handlowego niż Rosja czy Chiny.

4.2 Wyraźny sens ma więc to, by UE wykazywała bliskie zainteresowanie Azją Środkową, zwłaszcza w świetle programu Partnerstwa Wschodniego i strategii czarnomorskiej. Programy te obejmują bowiem (razem z Turcją) wszystkie inne kraje byłego ZSRR poza Rosją, z którą UE negocjuje osobne nowe stosunki strategiczne. Niektóre państwa członkowskie UE, szczególnie Litwa i w coraz większym stopniu Niemcy, mają już silne powiązania z Azją Środkową. Dodatkowo Azerbejdżan jest przez wielu postrzegany jako bliżej związany z Azją Środkową niż Kaukazem, zwłaszcza z powodów energetycznych i religijnych.

4.2.1 Kwestią kluczową jest energia. Państwa Azji Środkowej dysponują znacznymi potencjalnymi rezerwami energetycznymi, które oferują Europie dodatkowe i uzupełniające źródła energii, choć wiążą się z tym skomplikowane kwestie tranzytu i transportu. Istotne jest, by UE pozostała realistycznie nastawiona do potencjału zaopatrzenia w energię z tego regionu i by zdolność utrzymania takich powiązań wynikała z przyczyn praktycznych i ekonomicznych. Ważne jest także dla krajów gospodarzy, by te źródła naturalnej energii były postrzegane raczej jako *uzupełniające* w stosunku do istniejących zasobów i *urozmaicające* je, a nie jako potencjalne zasoby *alternatywne* ani jako karta przetargowa wykorzystywana do wpływania na stosunki z innymi krajami regionu.

4.3 Mimo optymistycznego tonu sprawozdania okresowego z czerwca zeszłego roku powiązania EU z pięcioma krajami Azji Środkowej są niezwykle słabe. Tylko w Kazachstanie funkcjonuje pełna misja dyplomatyczna UE, a w Kirgistanie i Tadżykistanie zostały niedawno otwarte delegatury UE. W Uzbekistanie i Turkmenistanie UE jest reprezentowana jedynie przez „Europa Houses” obsadzone głównie konsultantami na kontraktach. Według CEPS⁽²⁾ 18 państw członkowskich ma ambasady w Kazachstanie, 10 w Uzbekistanie, a tylko kilka w pozostałych krajach. Tylko Niemcy i Francja mają ambasady we wszystkich pięciu krajach, Wielka Brytania w 4, a 9 państw członkowskich nie ma żadnej formy reprezentacji. Aby strategia UE dla Azji Środkowej była udana, będzie wymagała dużo większego stopnia unijnej reprezentacji, co będzie wstępnym testem dla nowej Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych, mimo jej poważnych ograniczeń budżetowych. Jednym z takich testów będzie wspólne działanie za pośrednictwem ESDZ w najważniejszych kwestiach, takich jak wizy (przynajmniej dla krajów strefy Schengen).

(2) Centrum Studiów nad Polityką Europejską.

4.4 UE wynegocjowała umowy o partnerstwie i współpracy (UPIW) ze wszystkimi pięcioma krajami. Umowy z Kazachstanem, Kirgistanem i Uzbekistanem weszły w życie w 1999 r., mimo że UPIW z Uzbekistanem została później częściowo zawieszona od 2005 r. do 2008 r., po masakrze w Andżanie. Umowa z Tadżykistanem (opóźniona ze względu na wojnę domową) została jedynie ratyfikowana w 2009 r., zaś ta z Turkmenistanem musi dopiero zostać ratyfikowana ze względu na problemy z prawami człowieka.

4.5 Szczególnie Kazachstan, w którym stosunki z UE intensywnie postępują, staje się głównym graczem w regionie, napędzanym przez rosnące zainteresowanie obu stron tymi stosunkami. Kazachstan jest wyraźnie państwem najbardziej dostępnym dla UE, a poprzez aktywną i udaną agitację na rzecz przewodnictwa w OBWE⁽³⁾ dał jasny sygnał, że pragnie grać główną rolę. Dalszym dowodem na to, że Kazachstan chce się bardziej zaangażować w poważniejsze stosunki zagraniczne, jest zawiązanie unii celnej z Rosją i Białorusią i wyraźne zainteresowanie uzyskaniem członkostwa w WTO, najchętniej obok Rosji. Innym sygnałem jest wzrost wyróżniającej się młodej klasy przedsiębiorców, którzy są skłonni do kształcenia się za granicą i zachęceni do tego, a także rozwinięcie etosu społeczeństwa obywatelskiego i zwiększenie zaangażowania.

4.6 Podobnych chęci do zaistnienia na arenie międzynarodowej nie widać jeszcze w Uzbekistanie, który, tak jak Turkmenistan, zachował bardziej zamknięte i autorytarne podejście. Uzbekistan z początku wydawał się bardziej skłonny do budowania bliższych stosunków z Europą, ale to ustąpiło, zwłaszcza po wydarzeniach w Andżanie, podczas gdy Kazachstan się otworzył.

4.7 Kirgistan posiada bardziej otwarte społeczeństwem z bardziej zaangażowanym społeczeństwem obywatelskim, mimo poważnych problemów związanych z zamieszkami na tle etnicznym w 2010 r. Podobnie jest w przypadku Tadżykistanu, w którym obecne powiązania z UE są bardzo słabe. Tadżykistan jest bardziej kruchy, w latach dziewięćdziesiątych XX w. doświadczył poważnej wojny domowej, która może powrócić, a dodatkowo stoi w obliczu kryzysu żywnościowego.

5. Rola społeczeństwa obywatelskiego i praw człowieka

5.1 Działalność społeczeństwa obywatelskiego jest sporadyczna i bardzo różna w zależności od kraju. Kirgistan ma najwyższy poziom zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego, podczas gdy w Kazachstanie i Tadżykistanie etos społeczeństwa obywatelskiego dopiero się rozwija.

5.1.1 Społeczeństwo obywatelskie odegrało jednak wyraźną rolę w dobrze zorganizowanym procesie dialogu UE na temat praw człowieka, jednym z pierwszych rezultatów działania strategii UE dla Azji Środkowej w tych trzech krajach. Obejmował on organizację doroczných spotkań na szczeblu oficjalnym, z osobnymi seminariami społeczeństwa obywatelskiego,

w których uczestniczyli prawnicy zajmujący się prawami człowieka i lokalne organizacje pozarządowe oraz urzędnicy UE, i wykorzystywał standardowy program, ale jak dotąd nie ma skutecznej analizy porównawczej w celu zmierzenia rezultatów.

5.1.2 Komitet zdecydowanie popiera ten proces, ale jest głęboko rozczarowany tym, że ESDZ nie uznała jeszcze za stosowne włączyć EKES-u w te działania. Wzywamy ESDZ, by zmieniła to tak szybko, jak to możliwe, zwłaszcza że jesteśmy sprawdzonym partnerem w dialogu i kanałem dostępu do społeczeństwa obywatelskiego, mamy głęboką wiedzę praktyczną i powszechnie uznane doświadczenie.

5.2 Ten poziom wkładu społeczeństwa obywatelskiego nie znajduje odzwierciedlenia ani w Uzbekistanie (gdzie zaproponowano organizacje pozarządowe zorganizowane przez rząd), ani w Turkmenistanie, gdzie właściwie nie istnieje niezależne społeczeństwo obywatelskie.

5.2.1 Należy pamiętać, że przed uzyskaniem niepodległości nie było tam tradycji ani zrozumienia idei społeczeństwa obywatelskiego jako pośrednika pomiędzy państwem a obywatelem, ani żadnej idei organizacji pozarządowych. Związki zawodowe, stowarzyszenia społeczności lokalnych, młodzieżowe i zawodowe były częścią struktury państwa i miały niewiele kontaktu z wpływami z zewnątrz, które pomogłyby ukształtować nowe instytucje po uzyskaniu niepodległości. Od tego czasu jednak w Kazachstanie i Kirgistanie, a w mniejszym stopniu także w Tadżykistanie, wiele organizacji rozwinęło się na bardziej niezależnych zasadach, razem ze sprywatyzowanymi przedsiębiorstwami państwowymi, niezależnymi związkami zawodowymi i stowarzyszeniami zawodowymi.

5.2.2 W latach dziewięćdziesiątych XX w. powstały lokalne inicjatywy społeczności wiejskich i grupy samopomocy, w oparciu o tradycyjne społeczności lokalne i grupy samopomocy oparte na pokrewieństwie, *hashar/ashar*, zwłaszcza w odpowiedzi na rozpad radzieckich systemów opieki społecznej, ale są one zupełnie inne niż uznawane na świecie organizacje pozarządowe. Takie organizacje również powstały, ale były w znacznym stopniu skupione na głównych terenach miejskich i często zależne od znacznego wsparcia finansowego z zewnątrz (w tym z USA). Każdy z krajów rozwijał się inaczej i napotykał różne problemy, ale po „kolorowych” rewolucjach w Gruzji, na Ukrainie i w Kirgistanie organizacje pozarządowe (przez wielu postrzegane jako obce oraz przepłacane w porównaniu z innymi lokalnymi podmiotami) zostały mocno ograniczone w Uzbekistanie, a w Turkmenistanie praktycznie zniknęły. Ostatnio obserwuje się narastanie przepaści między miastem a wsią, a także wzrost aktywności i wpływów muzułmańskich.

5.3 Wydaje się, że formalna wymiana i głębia kontaktów pomiędzy społeczeństwami obywatelskimi UE i Azji Środkowej są niewielkie, co nie dziwi z uwagi na bardzo rzadkie kontakty między mieszkańcami Europy i Azji Środkowej. Zanim społeczeństwo obywatelskie Azji Środkowej zacznie podzielać nasze wartości lub nawet identyfikować się z nimi, musimy sprawić, że będą tam znane, powszechnie rozumiane, ale nie narzucone. Kazachstan może tu posłużyć za most, zwłaszcza dzięki lepszym kontaktom biznesowym i związkowym.

⁽³⁾ Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, jedyny międzynarodowy polityczny i instytucjonalny łącznik pomiędzy Europą a wszystkimi krajami byłego ZSRR.

5.3.1 Komitet wierzy, że istnieje zdecydowana potrzeba stworzenia wszechstronnej, spójnej i skoordynowanej strategii UE na rzecz rozwoju kontaktów pomiędzy społeczeństwami obywatelskimi UE i Azji Środkowej. Komitet jest właściwym podmiotem do zajęcia się tym w przyszłości, przy czym głównym problemem jest znalezienie najlepszego sposobu na przyczynienie się do zachęcania do dużo ściślejzego dialogu i kontaktów między ludźmi, określenie tematów wspólnych zainteresowań i zidentyfikowanie pojawiających się grup społeczeństwa obywatelskiego, a także na promowanie sprawdzonych rozwiązań, aby doprowadzić do stworzenia bardziej formalnego mechanizmu pielęgnowania skutecznych kontaktów pomiędzy społeczeństwami obywatelskimi.

5.3.2 Obecne prace Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych (ESDZ) w tym regionie należy przyjąć z zadowoleniem. Niezwykle istotne jest jednak jak największe wykorzystanie całej fachowej wiedzy dostępnej w instytucjach UE i dlatego, podobnie jak w przypadku procesu dialogu UE na temat praw człowieka, wzywamy ESDZ do włączenia Komitetu, gdy tylko to możliwe, zwłaszcza w rozwijanie zdolności, w oparciu o nasze kluczowe doświadczenie zdobyte w innych miejscach.

5.3.3 Wydaje się zatem, że istnieją trzy drogi. Po pierwsze sam Komitet, z pomocą ESDZ, musi jasno określić, kim powinni być jego obecni główni partnerzy. Należy znaleźć skutecznych niezależnych partnerów biznesowych i związkowych, a następnie nawiązać stosunki z tymi podmiotami we wszystkich pięciu krajach, z uwzględnieniem innych właściwych podmiotów społeczeństwa obywatelskiego. Międzynarodowa Organizacja Pracodawców nie zrzesza żadnych członków z Azji Środkowej, choć ma kontakty w Kazachstanie. Dlatego też zaleca się, by niewielka delegacja EKES-u odwiedziła Azję Środkową (również w celu rozpropagowania tej opinii).

5.3.4 Poza tym istotne jest znalezienie innych rozwijających się organizacji społeczeństwa obywatelskiego, zachęcanie ich i wspieranie na miejscu w miarę ich rozwoju. Tu znowu zwracamy się do ESDZ o uwzględnienie Komitetu, kiedykolwiek i gdziekolwiek jest to właściwe.

5.3.5 Komitet również zdecydowanie popiera kroki w kierunku zawarcia umów handlowych z każdym z tych pięciu państw. Podobnie jak w przypadku innych umów handlowych podpisanych niedawno przez UE, zalecalibyśmy w tym kontekście wprowadzenie w każdym z tych krajów forum społeczeństwa obywatelskiego w celu większego sformalizowania powiązań ze społeczeństwem obywatelskim w tym regionie, co również umożliwiłoby Komitetowi podzielenie się z odpowiednimi przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego swoim doświadczeniem z zakresu zrównoważonego rozwoju.

5.3.6 Po trzecie należy bardziej zachęcać do szerszych kontaktów i wymian młodzieży oraz do jeszcze większego wykorzystania programu Erasmus Mundus w celu wspierania głębszych powiązań w zakresie edukacji oraz mobilności obu stron. Powinno to polegać między innymi na ułatwieniu uzyskania wiz do celów edukacyjnych, zwolnieniu z czesnego dla

najbardziej utalentowanych studentów i uczniów z Azji Środkowej, promocji podręczników do nauki języka angielskiego, organizacji szkół letnich i partnerstwie na poziomie wyższych uczelni i szkół średnich. Z zadowoleniem przyjmujemy podwojenie budżetu na te cele do 10 mln euro rocznie, ale jak wskazano w sprawozdaniu okresowym większość ludności Azji Środkowej ma poniżej 25 lat (więc nie pamięta czasów radzieckich).

5.3.7 Społeczeństwo obywatelskie ma do odegrania kluczową rolę w promowaniu większej spójności i integracji regionalnej, co jest ważne w budowaniu środowiska gospodarczego i społecznego, w którym rynki mogą funkcjonować skutecznie, w promowaniu tworzenia godnych miejsc pracy, rozwoju MŚP, wzmacnianiu lokalnej infrastruktury i pomocy w zmniejszaniu ubóstwa, przy wsparciu solidnych instytucji dysponujących jasnym zakresem działania. Szczególnie ważne będzie tu doświadczenie społeczeństwa obywatelskiego między innymi w państwach bałtyckich.

5.3.8 To z kolei musi być podparte zaangażowaniem politycznym, pokojem i bezpieczeństwem, rządami prawa, większą demokracją, dobrymi rządami i stabilnością makroekonomiczną.

5.4 Kwestią ściśle związaną z propagowaniem większego zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego, zwłaszcza w Uzbekistanie i Turkmenistanie, są jednak prawa człowieka, w której to dziedzinie postęp jest niezwykle wolny. Wobec długiej historii rządów autokratycznych i braku tradycji poszanowania praw człowieka kwestia ta musi odgrywać coraz większą rolę, jeśli UE – oraz społeczeństwo obywatelskie UE – ma rozwinać efektywną współpracę z Azją Środkową. Europa i jej historia są zdefiniowane przez prawa człowieka. Jest to kluczowa dziedzina, w której Europa słusznie uważa, że może udzielić pomocy.

5.4.1 To, na czym rzeczywiście należy się skupić, zależy jednak od negocjacji i wrażliwości kulturowej. Każde z tych państw dobrowolnie poparło powszechne prawa człowieka poprzez przystąpienie do ONZ i powiązanych z nią organizacji (np. MOP). W przeciwieństwie do wielu innych partnerów handlowych UE każde państwo Azji Środkowej ratyfikowało 8 głównych konwencji MOP, z wyjątkiem konwencji o wolności zrzeszania się (nr 87) w Uzbekistanie i o najniższym wieku dopuszczenia do zatrudnienia (nr 138) w Turkmenistanie. Ten ostatni kraj podpisał konwencję w sprawie pracy dzieci (nr 182) dopiero w listopadzie 2010 r., a Uzbekistan podpisał tę o najniższym wieku dopuszczenia do zatrudnienia w 2009 r. Inną kwestią jest ich egzekwowanie. Dlatego wzywamy Komisję, razem z MOP, do położenia większego nacisku na określenie, jak i gdzie Europa może pomóc Azji Środkowej wypełnić te zobowiązania.

5.4.2 To daje praktyczną możliwość budowania wzajemnego zaufania. Choć jest kwestią sporną, czy jakiegokolwiek prawa podstawowe są bardziej podstawowe niż inne, prawdziwe problemy wiążą się nadal z podstawowymi wolnościami, rządami prawa i wolnością zgromadzeń, zrzeszania się i wypowiedzi. UE już ma dobre osiągnięcia w pozytywnym rozwiązywaniu problemów, np. związanych z niepełnosprawnością.

5.4.3 Niemniej jednak nadal pozostają istotne problemy, a ostatnie wydarzenia w Afryce Północnej przypominają zarówno o tym, jak ważne jest budowanie aktywnego uczestnictwa społeczeństwa obywatelskiego, jak i o tym, jak pilną kwestią jest rozprawienie się z tymi podstawowymi kwestiami w pozytywny sposób. Komitet pragnie nawiązać ściśle i skuteczne kontakty oraz dobrą współpracę ze społeczeństwem obywatelskim w Azji Środkowej. Bojkoty lub narzucanie bardzo surowych warunków opartych na postępkach nie są realnym rozwiązaniem. Sytuacje te porównuje się z sytuacją na Białorusi, gdzie w styczniu 2011 r., po niepokojach związanych z wyborami prezydenckimi, 158 osób piastujących czołowe urzędy państwowe otrzymało zakaz podróżowania do UE, a ich unijne rachunki bankowe zostały zamrożone, co stanowi przykład, o którym wszystkie pięć krajów powinno pamiętać.

5.4.4 W swojej opinii w sprawie „globalnej Europy”⁽⁴⁾ Komitet wzywał, by jako podstawę przyszłych umów handlowych UE Komisja wykorzystała 27 konwencji (w tym 8 kluczowych konwencji MOP) wymienionych w systemie GSP Plus. Cel ten należy powtórzyć i tutaj, jako podstawę rozwoju szerzej zakrojonego, niezwiązanego z energią handlu z Azją Środkową, wraz ze stosownymi środkami pomocy technicznej w sferze handlu, jednocześnie promując członkostwo w WTO. Jedynie Kirgistan jest członkiem WTO, ale jego przystąpienie w 1998 r. jest obecnie powszechnie uważane za przedwczesne.

5.5 Załącznik A zawiera krótkie podsumowanie obecnych problemów związanych z prawami człowieka w każdym z pięciu krajów regionu.

6. Problemy związane ze środowiskiem naturalnym

6.1 System GSP Plus obejmuje najważniejsze konwencje dotyczące ochrony środowiska naturalnego. Szczególnie istotne dla Azji Środkowej są powiązane ze sobą kwestie bezpieczeństwa żywnościowego, bezpieczeństwa dostaw wody i energii, w których kluczową rolę UE będzie zachęcanie pięciu krajów regionu do współpracy w celu stawienia czoła tym problemom całościowo. Ze strategii UE nie wynika jasno, jak dalece kwestie te są ze sobą powiązane – woda została odrębnie uwzględniona w strategii zarówno w ramach problemów energetycznych, jak i wśród zagadnień ochrony środowiska naturalnego, a bezpieczeństwo żywnościowe jest samo w sobie dużym problemem.

6.2 W 2008 r. FAO wymieniła Tadżykistan jako jedno z 17 państw „przechodzących kryzys żywnościowy” – jako jedyne w Azji. Bezpieczeństwo dostaw wody jest także kwestią o fundamentalnym znaczeniu dla regionu jako całości, ze względu na poważne kurczenie się Morza Aralskiego, rosnące problemy znikających rzek i to, że uprawy bawełny wymagają szczególnie dużej ilości wody. Doświadczenie UE w niesieniu pomocy innym powinno także pomóc w budowaniu głębszego zaufania w Azji Środkowej.

6.2.1 Tadżykistan, podobnie jak Kirgistan, ma dostęp do wody przez większą część roku (choć słabe zarządzanie i uszkodzone systemy dystrybucji doprowadziły do szczególnie wysokich poziomów marnotrawstwa wody i w konsekwencji do jej niedoborów), natomiast sąsiednie kraje mają niedostatki wody, zwłaszcza Uzbekistan (którego wodochłonne uprawy ryżu i bawełny, a także zaopatrzenie w wodę pitną w dużym stopniu są zależne od dostaw wody z innych krajów). Z kolei Tadżykistan ma bardzo ograniczone zasoby innych form energii, ale przede wszystkim jest dotknięty brakiem bezpieczeństwa żywnościowego. W sprawach dostaw energii i zaopatrzenia w żywność jest w dużym stopniu zależny od swoich sąsiadów.

6.2.2 W 2008 r. ponad 2 mln osób (ponad jedna trzecia ludności) uważano za dotkniętych brakiem bezpieczeństwa żywnościowego, a 750 tys. „poważnym brakiem bezpieczeństwa żywnościowego”. 64 % ludności żyje poniżej granicy ubóstwa, tylko 7 % terenu kraju nadaje się do upraw rolnych.

6.2.3 Niestety Uzbekistan i Tadżykistan nie były dobrymi sąsiadami, co doprowadziło do błędnego koła wzajemnego pozbawiania się dostaw, poprzez wprowadzenie kolejno zakazu eksportu energii i wody, przy czym w Tadżykistanie dotknęło to nawet krajowych dostaw elektryczności, która w Duszanbe była dostępna jedynie przez dwie godziny dziennie, w okresie wyjątkowych mrozów.

6.3 Kryzys pokazał, jak ważna jest całościowa strategia, obejmująca ekologiczne wykorzystanie zasobów naturalnych, ograniczenie ubóstwa, a przede wszystkim bezpieczeństwo żywnościowe, by promować zrównoważony wzrost gospodarczy w całej Azji Środkowej. Niemniej jednak Komitet z zadowoleniem przyjmuje to, że UE jest już głęboko zaangażowana w pomoc Tadżykistanowi i jego sąsiadom w celu zaradzenia takim kryzysom.

Bruksela, 16 czerwca 2011 r.

Przewodniczący
Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego
Staffan NILSSON

⁽⁴⁾ COM(2006) 763 wersja ostateczna.